

Teorie tekstów kultury

Wykład 4

Semiotyka

dr Krzysztof Gajewski

1 Główne tradycje

Gr. *semeion* — znak, wróżba, ślad, sztandar, godło, hasło, objaw, symptom

1. Semiotyka logiczno-filozoficzna — pragmatyzm

- Charles Sanders Peirce (1839 – 1914)
 - „semiotyka” (gr. *semeiotika*) — nauka o znakach (John Locke)
 - definiuje znak jako relację triadyczną
 - (a) reprezentamen — środek przekazu, dowolne zjawisko empiryczne
 - (b) interpretant — znaczenie, treść, inny znak, na który znak początkowy można przełożyć (konotacja)
 - (c) przedmiot — przedmiot oznaczany, może być realny lub fikcyjny (denotacja)
 - semioza — proces nadawania znaczenia poprzez przekład znaku na inne znaki (por. poststrukturalizm)
 - 3 typy znaków w zależności od charakteru relacji łączącej znak i desygnat:
 - (a) ikony — podobieństwo
 - * obrazy — odwzorowują jakości
 - * diagramy — odwzorowują jedynie relacje między częściami obiektu, jego strukturę
 - (b) indeksy (oznaki, objawy, symptomy) — więź naturalna, pozostają w bezpośredniej styczności czasowej lub przestrzennej z oznaczanym obiektem (związek przyczynowo-skutkowy)
 - (c) symbole — konwencja (debatą naturalizm vs. konwencjonalizm)
- Charles Morris: trzy działy semiotyki

- (a) semantyka — znak a rzeczywistość
- (b) syntaktyka — znak a znak
- (c) pragmatyka — znak a użytkownik; John Austin:
 - konstatacje i performatywy
 - akt lokucyjny, illokucyjny, perlokucyjny (*Jak działać słowami*)
- Gottlob Frege (1848 – 1925)
 - triadyczna koncepcja znaku
 - (a) nazwa
 - (b) *Sinn* — sens
 - (c) *Bedeutung* — odniesienie
 - Np. Gwiazda Poranna (Fosforos) i Gwiazda Wieczorna (Hesperus) — różne sensory, jedno odniesienie (planeta Wenus)

2. Semiologia lingwistyczna — strukturalizm

- Ferdinand de Saussure (1857 – 1913)
 - diadyczna koncepcja znaku
 - (a) *signifiant* (znaczące) — obraz akustyczny
 - (b) *signifié* (znaczone) — pojęcie (nie: przedmiot)
 - nieobecność przedmiotu odniesienia, znaczenie znaku jest systemowe
 - arbitralny charakter więzi znakowej
 - semiologia to nauka badająca społeczne funkcjonowanie znaków
 - podstawowym przedmiotem semiologii strukturalnej nie jest znak, ale system znaków

2 Semiotyka w naukach o kulturze

1. szkoła w Tartu, Estonia (Jurij Łotman, Borys Uspienski)
 - (a) interesowali się literaturą, mitologią, folklorem, malarstwem, teatrem, filmem.
 - (b) **kody** (systemy semiotyczne służą) do produkowania **modeli**
 - (c) **wtórne systemy modelujące** — system znakovy nadbudowany nad językiem naturalnym, który jest podstawowym systemem semiotycznym (literatura, religia, nauka, filozofia, malarstwo, architektura, muzyka).
 - (d) znaczenie to nie więź znaku i znaczenia, ale przecięcie dwóch ciągów strukturalnych (w terminologii szkoły kopenhaskiej: planu treści i planu wyrażania)
 - i. przekodowanie wewnętrzne — w granicach jednego systemu semiotycznego (np. geniusz — daje się zdefiniować jedynie wewnątrz systemu romantycznego)

- ii. przekodowanie zewnętrzne — między dwoma systemami semiotycznymi (np. sztuka vs. rzeczywistość w systemie realistycznym)
- (e) tekst kultury
 - i. wyrażenie (utrwalenie)
 - ii. ograniczenie (rama)
 - iii. strukturalizacja
- 2. semiologia francuska (Roland Barthes)
 - (a) Cele Barthesa:
 - i. ideologiczna krytyka języka kultury masowej
 - ii. semiotyczna analiza języka
 - (b) mitem może stać się wszystko, istnieją jedynie formalne, ale nie substancjalne granice mitu
 - (c) w micie znak staje się *signifiant*, mit to wtórny system semiologiczny, język drugiego stopnia, język pasożytniczy, kradziony
 - i. Nowy Citroën — samochód jako przedmiot doskonały
 - ii. Twarz Grety Garbo — twarz-masko-platońska idea
 - iii. zdjęcie salutującego czarnego żołnierza na okładce Paris-Matcha jak alibi dla francuskiego kolonializmu
 - (d) Trzy typy lektury mitu
 - i. Nastawienie cyniczne — nastawienie na puste signifiant: nadawanie mitowi sensu (redaktor gazety, nadawca mitu)
 - ii. Nastawienie demaskatorskie — nastawienie na pełnię, podzielone na formę i sens signifiant mitu: demaskowanie mitu (mitolog)
 - iii. Nastawienie dynamiczne — nastawienie na signifiant mitu jako na nierozdzielalną całość formy i sensu: odebranie mitu, puszczenie w ruch mechanizmów mitologizujących (czytelnik)

Literatura

- [1] Roland Barthes, Podstawy semiologii, przeł. A. Turczyn, Kraków 2009.
- [2] Roland Barthes, Mitologie, przeł. A. Dziadek, Warszawa 2000.
- [3] A. Burzyska, M. P. Markowski, Teorie literatury XX wieku, Kraków 2009.
- [4] J. J. Jadacki, Spór o granice języka, Warszawa 2001.
- [5] Mitologie popularne, red. D. Czaja, Kraków 1994.

- [6] Jerzy Pelc, Wstęp do semiotyki, Warszawa 1982.
- [7] Katarzyna Rosner, Semiotyka strukturalna w badaniach nad literaturą : jej osiągnięcia, perspektywy, ograniczenia, Kraków 1981.